

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988

Чылааң
декабрь

31

суббота

№ 300 (13900)

1925 чылда
үлгүлөттүгү.
Өртүз 3 көп.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күш-ажылчы кол-лективтерини, чурттап турар чериниң айы-биле хамааты-ларын, тус черини партия комитеттериниң болгаш совет органдарына саала-биле К. У. Черненкоун ады тараа ажаар комбинат тараа-биле Красноярскиниң бу-дурга каттыжыкчыны-ым, Кичиневтиң «Волга» бу-дурга каттыжыкчыны-ым, Кават ССР-ниң Талды-Курган областа солонту, Пенза хоорайда Пионерлер ордузунун, Москва, Красно-арск болгаш Кичинев хо-орайларда куумчуларын, Кызыл Туктук Чөөн кы-мгаар округунун «Хорос» кы-мгаар аставазын, Кран-ноарскиниң күрүнө унвер-ситетиниң студенттериниң стипендияларын, Кичинев-тун күрүсүн И. Кривог-тун педагогика институтун, Пензанын политехниктиг ин-ститутунун аттарында ду-жур дугайында шигирини хүлөп алган. Красноярск крайда Шарыпово хо-орайына болгаш Мол-дава ССР-де Шодлавет районун аттарын катат тур-гусан. Кызыгаар астава-зынын бирозониниң бажы-ныга болгаш Москва хоорай-да Улут Брония куумчула №19 бажыга тураскал сабыра-лар тургузар талам-биле мурнула хүлөп алган шиг-ирини база күш чок болдур-ган.

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди

Саанчы

Мария Бараанова Давик Төмү район-нун «Тора-Хем» совхозун мурнакчы саанчызы, социалист чарыштын каш уада тилекчизи. 1988 чылда сүт буду-ренин планнын оналдаларын коммунист саанчы амыр куусеткен. Чаа 1989 чылда бодунуң куш-ажылчы көргүзүлгенин Ма-рия Бараанова улам бедидер деп шийт-тир.

пирлээн. Саап турар инектериниң ажаа-лазын, чөмгөрлөдөн эминиктеп, өлөрдөн хей сүтү саап ап, аш-чөм программа-нын херен кырында боттандырынга улуг үлүүн ол кийер.

ЧУРУНТА: куш-ажылдың шалыпчызы саанчы Мария Давик.

Ондар ОХЕМЧИТИН Фотозу.

ЧАА ЧЫЛ БУДУУЗУНДЕ

Чаа чыл будуузуңда Пар-лаага бажыныга журналист шүдүкчүлөр Светлана Козло-ванни, Чооду Кара-Кусенин, Ондар Охемчиктин, Артык Холамынни, Сувак Шамыр-оолдун, парлаганын хоочун-нары Алексей Арапчорун, Екатерина Таюванни, иле-кейил бижикчи Мария Ра-мазановни, Юрий Кюзе-гестиниң сестеринге бижээ-м ырлар чагыланып турган.

Бириниң төрттүсүниң, ону дынакчыларга чедиринге чарылбас үш кезек-шүдү-чүтү, композиторну, ыраа-жыны харысалгазы бол-гаш үлүү дек. Бо улаада олар калы чыгып келген. Хапа-ларда ыры дугайында үлөсө-р

Автомобиль ырыларын Ты-ва АССР-ниң алдарыг артис-тери Тамара Ондар, Апаз Куулар, Телевизион болгаш радиомаччылыг комитети-ниң солист Вероника Норбу, филармония артист Верон-ика Чооду, Тыва АССР-ниң

культуразынын ахдарыг аймакчыны Светлана Коз-лова, «Шың» солунун айма-лакчылары Ирина Бюрю, Екатерина Дүрбүк олар куустекшпер.

Екатерина Таюванни «Сы-ды-Шокар», «Амык агонем дугайында ыры», Чооду Кара-Кусенин «Долаана» деп ыр-лар сагыш-сеткиге чок, эрчим динналган.

Журналистер ажилеиниң организастаанын бо кезиниң моон-даа солгаар уламчылар күрөтин алачылар илереткен. Оларга Соок-Ирей биле Хар-жыгаш чаагы күзөштинер-ни күзөп, белектигстерин берген.

Бистяк көр.

Кыштаглаашкын—шыңгы шылгалда

ЭГЕЗИ ДУВУРЕНЧИГ

• Оон канчап үнерил? Хемчеглерни алган соонда—боттандырап. •

Өвүрүн «Коммунистче орук» совхозу амгы үеде 22342 баш шээр малдыг, 1044 чыгылтыг, 687 бола малдыг. Ол бүгү малды хемчегери-биле растан 600 тонна сенажы, 595 тонна көк-сууны, 1535 тонна ситенин белеткен.

Эрткен чылын он бир айларын түнпел-биле алдыр, 4113 хире хой, өшкү, 64 инек, 47 чыгыл өлүп хоорап. Бо чылдын ол-ла үеи-биле деңизерге, шээр малдын чидирин 2280, инек 7, чыгыл 4 башка эвөөжөн. Бир баш малга чижегей алдыр, он ажыг центнер чөм единичасы онажыг турар. Чагбайн турган улаштыр урункан хар малдын буртууге шылгалдагы эгези ол. Ол соокоста кыштаглаашкын канчаар эртин турарыг көрөз.

Эрткен чылдарга деңизерге, Өвүр дугаар улуг хар дүң-кеп. Соок дымзын, күштел-генден чамдык берге-доошкунер малдын колан-нарда тургустунган. Бора-Шай, Улаатый уунада кыш-тап малчылар олар-бел-чирге кыстырын эгелээ. Малчыларга баар орук-чир-рик берге, машина-техника чедикшестер турар.

Совхозта шээр малдың 3, бола малдын бир бригадалыг бар. Коллективтиг көрө буу-гаар ажилдап турар бот-орууга-чарылгалыг 4 брига-дын бригидарлар дөртөл-көмүнистер. Оларнын ийини зоотехник, бир ийини мал эччил тускай эртемниг, ажил стажы четтер, арга-дуржулгалыг специалистер. Оларны сөс-домаян, чугаа-соодун диннап орагга, кай-лаа бригадиниң сагыш-бола-дына кыштаглаашкына хамаарыштыр кандыг-даа дү-вүрөзүн көрүбөс.

Чус катан диннаарынын орунуга чамгыс катан бер-генин дөрт дикири чептү-болбай аан. Машина-хөл-гө-биле парком секретари Холамын Сачуевтиң Кызыл-оол дулаашыг, Хам-Дыт хой-жур бригаданы улаштуу турар Мичикмаа Кесиковна. Мон-гуш хойжу кодапарыс орукту айттынаан, баштай суур кеделинде Ороашта кыш-тап чедире берди. Аалга көл-гөн аалчыларын хураган кадарчыны Давид-оол Хо-ламын думданы Роза Холамы-уткун алды. Чус ажыг хура-ганын калжаал кав. Арып-доруп бажыраан, аары-арык хураганнар Чыргалыг, күш-дегелек конок мал та-луун Д. Холамынго бо күнүн октябрьга хүлөткен. Розанын чугааны-биле алдыр, калжаала хураганнар алды хонук суг

адаандан олаштыраан, дош-талган сугуу эргип турда, малчы-биле укжураскан бис. Ёске кодапарыг суг чедик-пейн турар, а мында четче сугтарбайн, хары-даа доку-руп, ону эргизеринге артык шүдүлү үндүрүп турар.

Серлиг-Чоогата Павел Куу-ларын кыштаа. Оон авазы Д. М. Куулар дулаадык ка-дарчыны хүлөлгөзүн күү-седия турар. Диртынбай Ма-кыштаповна 39 чыл ажил стажыг, өг-бүлө туткап-ла хойжуулаан. Ам малчыны амдырылганда дөртөс дугаар кыштыг келген бо.

Төрүт кодапа 481 хой бар. Чурттап оран ийи өрөз бажынынын ийи кыт сол-галарын шилдерин шүптүүн буза шаап каан турда-да, сөтөлгөзүн өг-бүлө чөм-руткап. Хой калжаа чылдыг, чымык, улуг-биче чаш хура-ганнарын үзүп аныгаар үстектериг. Чунар-бажыны туралаан үезинде кылдып ап болур. Боттарынын күжү-би-ле 9 тонна ситенин белеткен, кышталда өккен алган. Кыш-тапкын үстү талашына Ши-някын өрү чылаан. Чайгы үе-ле хойун семиртелгөзүн эки-жидер дөш олар солуп, бо-тапал чоруп турган калар-да, 100-төн 85 хураган кам-галаттыган. Коланда хой-төрүт эгелээ. Баштайгы 30 шаа хураганын чамдызын ийи аарыныга таарышкан. Малчынын хой калары алды чөдөгэй калжа чалпыла өлүп калган черинге таарыштымыс. Павел атын калчап өлгөни тодартылары-биле мал эчи-ян чадап, суур кирген болду.

Амга чедир домаян Ши-някын дегер бажы хемчег-лери чыдап бажы хемчег-лери баштай доштон дош-тон бажыг чөртүп келген, ар-жаан адаалда Талды-Чарык-ка кыштан орак Кочетов Мон-гуштуу аалдыг чедирип кел-ди. Кочетов Дамба-Ламасви-Солтур көдө Советин, оон ка-дамы Александр Кочкар-оолова район Сөвединиң де-путаты. Малчылар бо кодан-га он беш дугаар кышты эр-тир турарлары ол. Калдата турар 363 хойун ийи оо-лашкыны үнөр чылдын март айыны ортузунда эгелээр малчылар малал орак.

Кыштаанда бо чылгы 5 тонна ситенин күрүлзүлгөн. Энир чылгы ситенин артын

ам-даа турбушаан.

Дегуат хойжуларын бажынында демделге дегерин ажа тыртып көргүдөм. Спе-циалистерниң та демделгөзүн турары ол үе, сөөлү айла-да кымын бо алга көзү тур-ганы бажыныс. Колдөктөтүг көрө-биле ажилдап турар өг-бүленин камнааган, ча-рыгдаларын сонуурган ай-тырдымыс. Чыл төңүр турар. Ол хирезинде орагалыг азы карыгалыг ажилдап турарын хойжулар боттары отугу-биле. Монгуштарын сол-ло-биле чарган көрөзүлө 595 килограмм дүк кыргыс тургай, 629 килограммын кү-рүнеге дулаашкан. Бригидар-ын саяшкыны-биле алдыр-га, 11 хураган чедир алдын-маан. 6800 килограмм ме-мед-де деңизин алдырн хүлө-гөт, 6201 килограмм кылдыр куусеткен.

Устүлө каш чижектерде бажы алгаш көрө, малчын колан буртууга сагыш са-дыр түдүлө-ле хей. Кышта-лаашкын—шыңгы шылгал-да, Оон чүгө эгези чамдыг аалдарын кадарчыларын дүвүрөдүп турар.

Кыштаглаашкын чөгүм-чалыг эрттер дугайында СЭКП ТК-нын Чагаанын ха-маарыштыр хемчеглерни ажилдап кылгаш, Улаатый, Хам-Дыт, Бора-Шай хойжу бригадаларын, Куужур-Чыраа ССФ-нын малчынарыга барып, шүптүүн таарыш-тырган. Ай санын 8-ын хү-нүнде эртин турар малчынар хүнүгө белеткелдин шы-нын экижидер күрөдүгөн. Ол хүн ферма, бригада буу-зунге салгы, эмнеге, амыды-рал, хандырылга ажалда-ларын баар, дөңгө-бөсө-лө-лө баа болур. Амыдырал-хандырылга комбинатын мал-чынарын чагыларын хү-лө-лөп алыр. Совхоз будуу-лгөзүн бот-орууга-чарылга-нын болгаш бот-акшалаан-шкыны ботталдырап херекке уадуруткуч коммунистерни, специалистерни роюн, пар-тияны харысалгазын бе-дидер.

Малдын кодапарга агит-бажыларын быжыгалаан. Олар калжаа-хорая копарыны-га, чаш мал тадуу онча-мен-ди камгалап алырынга дуза-

Даны САТЧАК.

(«Шыны» көр.)

ЧОН ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ АДАП ТУРАР

ССРЭ-ниң улус депутаттарыга депшияттыр бол-тур кандидаттары Совет Эвилелиниң Коммунист партиясынан депшидери бистя республикада эге-лээ. Бо хүнирге чедир дыка хей черлерге хурадал болдулаан, аяла сагал бергенер он төлөптиг кичи-лерин аттарын адааннар.

«Тыва автотранс» деви-сээр-будурулге каттыжы-мчынын апардынын, оон будурулгелериниң төлө-лө-лө хураалыга бо айтырын чугаадышкан. Каттыжы-мчы-ныда партбиро секретари В. А. Асоныч ССРЭ-ниң улус депутаттарынын сонгудала-рынын дугайында чүе чу-гаалааш, автотранспорту-ларга төлөптиг кичилерин депшидери эрген берген диннапкан. Бо хураал ажык, демократтыг, бүтү айтыр-гы чон шийтирлээр, төлө-птиг кичи чок деп санаар бол-ду, депшидери-лаа барып болур дөзүн чугаалаан.

Ол айтырын хураалга үр сыйгарган. Мурнуку чылдарга ышкып үстүлөп келген ай-тышкын чок, ышчангаш кол-лективке улуг харысалга олашкан. Чамдык кичилер олурган черинде-не «Бисте депшидери кичи чок» деп-даа турган, аяла улауларлар бол-даа бар. №1 АТБ-ниң чөлаа-чызы Михаил Дёмин туруп келген. Он-өөрүк оожугаары манап алган, ол мынча дээ:

«ССРЭ-ниң улус депу-таттарынын сонгудаларынын дугайында» Хоойлу-биле та-нышкан болгай бис. Мындыг эрген берип турары дөш өөрүп четтергенниң эле-редилин, ол дээрге улуг бу-дурел-дир. А төлөптиг кичи-лер бисте бар. Каттыжы-мчы-нын партбиро секретари Валерий Андреевич күрүнө эрге-чазыргазыны дээр ора-ганга төлө болуп шыдаар деп болуп тур мен. Ол кичи-лер дөш сагыш салып билер, эртем-билитиг, төлөптиг эш. Мана сагалым—В. Асоныч-ти депутатка кандидат кыл-дыр бистя каттыжымын-даа депшидери.

Ол сагалга чымыганнар до-раан чөпшөөрлөөн, Дөткөө-нер-лаа бар, уадураганнар-лаа бар. Чижээ, каттыжы-м-кын начальниги А. В. Рудин-

Мөнгүн-Тайга районун будурулгелеринге, албан черлеринге болгаш органи-зацияларга хурадал эркин-дөөн, Оларга ССРЭ-ниң улус депутаттары Коммунист партиядан депшияттыр бол-тур кандидаттары дугайыг чугаалашкан. Кирген сагал-дар баа эвөөс болгон. Ол сандаларын СЭКП Мөнгүн-Тайга райкомунун чокоста чаа болган пленумунга түн-дөө. Куш-ажылчы коллектив-терин хей кезин СЭКП рай-комунун бирги секретари В. Д. Хемер-оолду алын адаан болган.

СЭКП-деп депутат деп-шинде болуп кандидат кыл-дыр Владимир Думатовични кандидатурасын кийер деп шийтир пленумга хүлөп алдынтан.

аарында болгаш өг-бүлө көрө-лөзүгү салгып барышкан турар.

Районун совхозтарында малдың продуктудуг чорут-чавыс, чаш малды чыл сап-нда эвөөшти ап келген.

Малчыларын амыдырал бейдаларын экижидер та-лазы-биле шийтирлээр хем-чеглерин албаан, РАУК-би-ле ажилдааны дөш улус депутаттарынын Сут-Хол район Сөвединиң куусе-лөөнү Ч. Б. Монгушту шиггы сагылыгыг болгаш бо четпестерин чылдыр та-лазы-биле дөштүг хемчег-лери бир ай хуусаа дүгүзүл-дүзүлгө азырын берген.

Районун ажил-айгырарында аш-чы-лерин амыдырал, чуртал-галын экижидери-биле мал-чынар бажыларын, хунар-бажыны, бажы чамынын уласту-биле кады тударын, хуу тулугу хөжүдери, бик чөлөзүн ажиллаарын, салгы хандырылганын эки-жидер, малчыларын амы-

дырал хандырылганын эки-жидер, малчыларын амы-

дырал хандырылганын эки-жидер, малчыларын амы-

Чонкуң садыг ханды-рылганын экижидер

«Тыва АССР-ниң чурттыг чонуну салгы хандырыл-ганын экижидер талазы-биле сонгаралды болбас хемчег-лер дугайында» айтыртыг чугаалашкан, Тыва АССР-

ниң Министрлер Чөвүлели президиумунуң дем-делгөзү бола, күрүнө сады-мын болгаш херекчелерин кооперацияларын система-лыла чонуну салгы ханды-рылганын демделе аякка куу, аш-чөм болгаш үлө-лө барынаарына чонуну негелдери хандырылганы негелдери чөтпейн турар.

Ол четпестер совет кичи-лерин чаагы чоруну улам кый экижидер херекке са-дыгыны роюн болгаш ужу-рузаан Тыва АССР-ниң Садыг министериноунуң, Ты-ва республиканың улус де-путаттарынын районлар бо-лгаш Кызыл хоорай Советте-риниң куускомпарынын че-дир үлөсөйи турарын бадыткал. Бар бажы бараа-ларын садалыга үзүктө-лишкенин билдүрүп, оо-чурга чонуну хей үеи ча-рыгдалып турар. Дына хой садыг будурулгелерин болгаш шийтиги темнеде

черлериниң ажилдаар ша-кы туртатчыларга таар-ымча чок. Ажы-ажымын эвөс, албан-дулаанын соора ажиллаар, садымдала кыл-дыр, садымдала чорутуу ха-ндыр чоруткар чийаттын маан, ийитиле-биле алдыр, хандырылга културазын ам-даа чыгыс.

Садыга четпес ажилдын бир чылдагыны бола, оон материал-техниктиг базазын конокса деп, хураалга беранын болу шийип алдыр арга-биле садал чаа хевирни хөгжүтпейн турар. Куш-ажылды механизастаарыче кичөөтөй садыбн келгенде, оон демделе чыгыс, садып алыкчыларын хергелер ба-разынарын баш дүр толар-дын алдыр ажил чорбайн турар. Күрүнө болгаш коопера-ция садыгарында ажы-агый негелдери шийтиги бот-орууга-чарылганын оожум ший-

гөздүп ап турар, куш-ажылчы коллективтериниң агардыр дору ажилдааны турар. Садыг ажилдакчыларын ажилдаарына чурттаары-га таарымчалыг бейдалар тургустунаан.

Бо четпестерин чылдыр, чонуну салгы хандырылганын улам ийи экижидер согул-га-биле садыгын эргелеп башкаарынын ажитын улам ийи экижидер, бот-орууга-чарылганын ийишпир ажилдаарында доктамаз шигелдери, садып алы-кчыларын эргелер болгаш эрге-экижидер бүрүн ба-рымдалаарын ол хемчег-лере оналал демделген турар. Садыг будурулгелерин ажилдагы чогур корум-чү-рүмү тургузарын, хей үе дугурулаа оочурлар чорут-тарын боттандыраан, чонуну алаан хергелден, бараан-ары-биле бүрүн хандырыл-ганын Министрлер Чөвүлелин президиуму негез.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КИЧЭЭНГЕЙНИ КОШКАТКАН

Малчыларын амыдырал-ында болгаш ажилдаарына таарымчалыг бейдаларын тургузар талазы-биле улус депутаттарынын Сут-Хол рай-он Сөвединиң куусе-лөөнү Ч. Б. Монгушту шиггы сагылыгыг болгаш бо четпестерин чылдыр та-лазы-биле дөштүг хемчег-лери бир ай хуусаа дүгүзүл-дүзүлгө азырын берген.

Малчыларга чуртталга айтыртыг

3-кү арын 1988 ч. декабрь 31,

ШАГАА ЙОРЭЭЛИ

Чая чылым — Чылым чылым,
Шагаа-доюн демдегээли.
Чамбы-дишке пагда-дүпте
Чары алгаан Чылым чылым.
Чылым бажы шылап уялт,
Чылым кези союду-ла.
Чая чылым — Чылым чылым,
Шагаа-доюн эгелээли!
Бээр көртү —
Бегере көртү
Безен эвес хортан чылым,
Бертине тур мед,
Мени дынна!
Аал-оранта,
Ажы-талге,
Ал-ботка
Аарыг-арык болдурба!
Ха-дунмага,
Кады-кожамга,
Ханы чоюнга
Хай-халап үндүрбө!
Өрткөчөйтө,
Өнүр-арыга
Өрттүг дайым кыжыла!
Арага чок —
Амгы кула
Чылым чыла болуу турму!
Ажыг хоран —
Араганы
Арай шеген, чөөртү катын!
Кижиге —
Кижя неметесин!
Малга —
Мал неметесин!
Ажыл-ишкыр
Арат чоюм
Аас-кежи чечектезин!
Амыр тайбыч —
Арыг агаар
Бөмбүрскке дөңгөрөм!
Ондар ДАРЫМА.

ШЫЛГАЛДА ИРИК АДАГАШТАР

Шоодуглар

Школага өөредилге чымы доостуру билек билим бе-
дидип алып дөш наймыс-
ладеп чоруп каар мен. Ол
чоруп турмуна калайым,
уруларым чүтү садарым ча-
гып бажыла саамымна карма-
нымга сүп бөөрдөр. Чыгыр-
ныч чартымына бөзүл чөтөсө
кере акша берип кааш, оон
малым болуп таарыштырып
көөр сен деп каарлар. Чогуу
кайымы, канчаар «таарышты-
рым» тагыс-даа катап чу-
гаалда кербөөн.

Эрткен чылым аяа өөрөшкү
турган, «Аяла» деп магазын-
ге кире берген мен. Огулмуну
чатым батерикалар садып
ап тура көөртүмө, шааыдан
тура алыскап чоразым ма-
ниттофон бо чыдар дивес си-
лер бе. Кекек када мыт чок
көрүп алган тур мен оон.
Акшадан шилчидип дээр
телеграмманы калайке чору-
дайы дээрмеге, оон соода
чаа бөөрге, кулак коңгала-
рып коңгуд деп чүеина бил-
геш, дидиммөн мен.

Эр кижя чуруурун чүдүк
алдына суккан эвес деп бу-
рунгуларым чугаазым бар.
Ону сактым, багай башты
шпа-биле ажалдадым ла тур
эвес мен бе. Бир эвес до-
ктамаа эки ажалдым болза
чандыкта шору бодаалар ки-
рип келип болур дээринге
баа батурсе турган мен. Үш
дугаар күнде, шынап-ла, шы-
мал бодол бо кире дүжүп
көөр дивес силер бе! Суурда
чок дивес эштерим бар-ла бо-
лгай. Бот-боттарымыска бады
пынчылымыт кек элээр-даа,
датынгал элээр-даа турган,
кыпш катан дашыраалым
уушкан ууш-ла болгай бис.
Ол эштеримки аразында үш
кишини шилал алган, ол-ла
доран чагааларым чорутуу
он. Оон кол утказым бидил-
гер-ле болгай: дарым акша
херек апарды, телеграф-биле
бежен акшадан Кызылдын
төп почтачыны аресттөөн
шилдеме калтырар. Чана
бергеш, ол-ла доран ала
казыран баааралашкан, төлөп
бериптер мен.

Үш чагаамы почта хаар-

— Кызылга барган, бажы
савытыр пиволоп-пиволап
алган, хамык акшадан тен-
дур куттуган, эштеринде
акша чөп чыткан шыканын-
чыл. Ылчаар өөрөшкү чорур
кижи болуула, оон билин
бедир туржук, куудулар
ужураат. Демир-Хай биле
Смидис-оол соон чагааларын
тудуп алган, менээ чөдип
кедилер. Доо стол кырында
чидар ол-дур, кандыг коңгуд
чидар арын, млыраар ке-
жи чок кижя сеп. Бир эвес
сөзү аралжак акша херек
турган болза чүгө алган
кадайым менче бижизин сеп.
Ылчаал болуула ол-ла
доран ала казыран бааар-
лашкан, акшадан сепе шил-
чидиккен турбас мен бе.
Элээр болганда ам-на чугаа-
ладым.

— Акша чугула херек
алаарга чагаа бижизин шил
кижи мен. Олар менче соор
көөкөк-даа чоруткан эвес, ыч-
кан кээрге, өрө-шере-даа кыл-
баан мен — дидим.

— Менче бижир турган
сен, ычканган болуула ала
казыран баааралашкан, ак-
шадан чорудуп бээр турган
мен деп дем чугаалым чош.
Сон кылган чылым ол.

— Ала казыраны күзүп
сактылаат бис — дидим.

— Күзүп сактар чүеин кайда
боор, оорлар алган, барган-
дан бээр үш коңду. Кежи-
биле бажы суур дүжүдү
шырып иштине чыткан-дыр.
Ала казыра-даа канчаар,
барган чүе баар-ла мынаан.
Бистия суурга мал оорлаан
кижи туруткан деп чүеини
чоокта дидиммөн мен. Де-
мир-Хай, Смидис-оол суула-
рык бажы ыт чиген, шыг-
жалып бажы өрт чиген деп
чүе олду. Халатый ая-
рыкте менээ элээр-даа кезип
бөрийдик кажам дивес ол
бис доран эштерим ол бис
жыл. Шылгалдым шылааган,
чөс, холлар көстү бергени
ол шыканыла. Эх, силерни-
да!

Бистия суурууска дүвү-
рөөшкү удаа-дараа болуп-
ла турар. Оон үчү турар чыл-
дагаанын иштеп, хынап, то-
даратпас-даа; дуу-ла бойду
халаам, согуу душ болган
таварыла, серемчел чок
чорук, эрткен эштерини чы-
тырым суг-суг деп, яны-
бүрү чылдагаанырга чарбы
каар бис. Ол бүгүн харым-
лаар ужураат уауртукчу эш-
тер димчыл, билин, көрүп
тура-даа, бот-боттарымын
кырыч чыуу катжым, «мзон»
не олдуар дүжүгөмнөң пи-
рөөшкү адалагымы бижыг
тураа, өскөдөр хамаан бе-
дир хөм-биле хөрөө соктап,
кырап олургулар.

Мени каткан, дашты каткан
Мен-даа кайын тоор деп мен.
Ирий берген, чылым берген
Сен-не харын канчаар болду.
Шынап-ла, кода-сууруус-
та дууруозинер адагаштар-
дан эгелөөн эвес! Ону Мер-
гелдейже-даа бижизин, Ша-
гар-Армга-даа шактырбаан.
Ам ону мен силерге допчу-
лап берип шыме, эргим
номчучу. Эрткен чылым
соохаууустук хойжу брига-
дазын үлөөрлөг калжа-
зын адагаштары сери-дөө-
шү угаан ужуу баткан, чаш
хураганнар башып каан. Улуг
хойлар угаанын амтаннар
болган, одарже үе бергени-
ле чылап болган. Оон бажы
теже баш кырлар чүе!
Ону техникти чылдаганга
чарбып каан бис де. А эрт-
кен айта чыныктыг чыс-
чайык үеинде бистия сууру-
уска ирик электрия шугула-
мы ирик чыгылары-биле уш-
кулаш, чуртгакчыларын
ирик, дагаа, хамаанын улу-
г кунтук тоо сен каан. Сер-
емчелдиг чоп болган бистия
чынаар чаадаан бис. Ону
бойду хамааныга чарбып
каан бис. Ынйир райончуг чаа,
улуг херим бузулгап,
борбак сукусун үтөөн чуура
базы каан. Ону херим ажа
халчыл, арага салдыкче шур-
гуп турган эшрик апактар-
га чарбып каан бис. Мындаа
суур чоогунда сооко оро-
дуу долгандыр калжазы-

КИЖИ БОЛГАШ ЧАА ЧЫЛ

Кижя бүрү хире-шаанче туртталгам,
Кирер-унер эштеринг, орунтарам...
Өөрүмү, нударалды катан чүе-төтөн
Өрткөчөйиш неки, чамдым болуп чурттаан.
Эрткен чыдар уруктары контартынар,
Эргим чеге хаан уну, чарааттынар,
Анакайын Кижя анаа киржан унер,
Аас-кежи, ундаралды үежи бээр.
Эргижирөөн чөрия кырын шыме, каастаан
Эрзэн-шокар чечектер дег кижилерини
Чыгылаган өтүк үш кайын тура
Чая-дайым үндүрбө дүн амгы шаг бо.
Адымтарга хааарыктар кайын көрөт!
Ажыл-ишке төккен дерини түнөйдө ол.
Арыг суглар боралгак чок чытеин дээнтин
Агаар, дээрини шинини турар ужуу ол.
Күрөтүдө амдыралды барын-чөгүн
Хуулаалым эртен-угаан сөзгөн унер.
Кежи-чоуду чаалаган хамгаалар дээр,
Кырган, чалым салнап, хөгдөөр үе келди.
Иштетимдөөн Чая чылым уткуп тура,
Не-чуртуп келир өйнү бодан ора,
Кижя сенээ, паш мыам сөгөксөөр мен,
Кирер-унер эжиян ажык чурттан-ла көр!
Монгуш ДОРЖАКУ.

СООК-ИРЕЙ-БИЛЕ ЧУГАА

(Тончүтү. Эсепи 3-кү армы-
да.)

Боостам туруп тур. Дем-ле
чугааладым чоп, хоорайнар
чуттут-дур деп. Мындам шы-
бус аразында чурттан турар
кижи чүрү көрү деп мындам.

Каш хонук буруугаар бол-
ган таварыла сагымыга кире
хонук келди. Тайга-ла
болгай бис. Эжым — Мыкы-
лай. Соок-Ирей, эжия харын
куске думчуулаа ол агыс-
ты деп турбадым. Ол кижя
ол. Кускени өлүргөн шы
кижи. Боо-биле-да боолаан,
мып-лап-биле-даа сокпаан,
а согуу өлүргөн. Думчууече
согуштарга, ол-ла чүе тора-
дым. Думчуууун ханы атты-
га бээр. Шп-биле бичи бор-
бак бажыга дүжүртүпүп ага-
ган, олар мып бететкеп шы
туруста ийн ит эдеркен
эзтүгө акчы чөдип келген
чүе. Ужелез хөөрөшкү хон-
ган бис. Мыкылай чөдө
ындиг; уйгу чок, дан бажы-
нда турар. Удуу-оттуп чыда-
рымга, ам баа-ла ыналды.
Баштай приемниги-биле дөрт
шактын мөдөөн динчиди.
Оон от хууделин үндүрү.
«Датпаанда шай аартап, кир-
жиргай кайырады берди. Бир
кижи мыпал олурда, оон мын
уйгу келир боор бе. Кекек
чыткан, тура халдым. Даш-
каар үнүп көрөмгө, дээр
кыла. Ында смидастарын
ий деп чүеини! Оларын
каратарын чиги, чырык
деп чүеини! Доола-ла сөвчө
кезе кайган алган турган
мынмаш. Сыктарым, шакты
далап чок санаар болза, са-
лап ап-даа болур хире. Чырык
чөр кырынга хей-ле чыла
чурттан келген кижя мен.
Бажы-даа мындам аяа дээр,
мындам хей, мындам чырык,
мындам шыр смидастар кө-
рүп кербөөн шыкаты сагы-

чүе! — депкеп, бистя кочу-
ла, хидигейин, дедир кире
берди. — Бойдуустун чаражы
көрбөстөн, уттушкан уаус-тур
силер.

Ам сактып келген бис.
Шынап, Кызылга мындам кы-
лаа дээр, мындам чырык смид-
астар көзүлөткөндө боор та
каш чыл болган. Бистер,
кызылчалар, өрү көөрүтүсө,
тумамы-даа бидилмес, ыш-
көөтү-даа бидилмес мыгырт
кара көкөгө-де турар-ла бо-
гай. Чогуу чылым, чылымда,
смидастар чөдө бүдүртүп
көстүр болгай-ла, кыжын, соой
бергенде, амгы бо шыкаш
көстүр. А бистия хоораймыс-
ты «Аа-Хем» хөмүр-дан-
разреинден, сайгылаан стан-
цизмдан, мында-мында хоо-
лайлардан үгөн шы-бус, доо-
дуу-доураар, хөм-каа дүй ту-
дуй алган турар шыкажым.
Ычанган оон мындам чүе
боор турар орта бидилмес.
Оон ужуруудан бистер чүе
бойдууустун чараш-каазым
уттуп алган эвес, кадымыс-
ты чыл бүрдө баксыр
турарын эскертөөн калган
уаус-тур бис.

Соок-Ирейни баар чөри,
дүжар, чугааладым кижилерге
хөй-ле болгай, чыгыс мзон-
биле ычкан турар эвес. Да-
ламы берди мынмаш.

Чө, мындам-дыр. Мен
чоруптай. Келир чылым ак-
шыр сөзүчүлө олча-очаа
хөй болур боор. Чүгө динч-
көөр бетинде хоорайлар ири-
арыг агаардан эки тынып,
аржаан-сугта чаа чүвүп
пашыт. Сөзү күзөдөм ол —
дөөш, динчия толугуна тууду
алган! — Сен мындам бо динч-
ия өдүрбөйиш коңгуд эки
болган. Ол тайгага бо күтүп
арткан чыгыс-ла борбак дива
бо чүе. Моон солдары дээр,
дөр кайын эдилерди — деп-
кеш, кымыл кудуртукту ма-
ган ак динчия берүгүпүп кы-
рынга олурткан, хө-хө-хө
базы үе берди.

Соок-Ирейни доктадым
дөөш, тура халаан шынап
болчук мен. Оттуп көрөмгө,
дываанда олур мен. Кадаа кү-

жүр та чүпү кылдып турар
чүе, кара пааспаан мын-
дээр өрөрейиш башып тур.
Телевизорда демге-де кон-
перт үнүмпаан. Соок-Ирей
баа-ла көстүп тур. Та ка-
раам ирини, та үйгүм-биле
сатыжым, оон хөи кара хө
мыкан көзүчүк. Оон баа
чыныпкан, карактарым шы-
кыткан. Соок-Ирей бо-ла кел-
ди. Баа-ла чугаалам бер-
дывес.

— Менээ күзээр чүең бар,
бе? — дидир он.

Соок-Ирей бүтү кижилерге
чүе экини күзээр-ле бол-
гай. Анаа чүпү күзөп болу-
ру? — Чөдө мычкан, анаа
күзөп болур чүе бар бе ыч-
кан? Калык болунар дээр бе?
Хоржок. Ол кала аарып тор-
жук. Уауу пашы назмалар
бе дээрге, оон ажалдап чы-
канып кым кержүк... Кекек
боданып тур мен. Чүп дөптер
кижи боор мен. Аа, ам сак-
тып келдим.

— Келир чылым келиринер-
де, ак хөй дөт хөп-шынар-
га ыш-хөй турбас болуп!

Соок-Ирей дыма үр каттыр-
ды.

Харын-даа карактарылаан
чаш бөзүп төнтүп турду.
Баары катжык каттырар
дөр чүе ол ычкан. Оон ка-
ратарын чоттупкан, менче
ам хуудурун көрүп келди.

— Хоораймыс кыжы кым
армыштары? Сен бе? —
дидим, думчууу дырыштыр,
хамаан дүгөн, акын алгай-
ты акын-ажыл дыка даш-
кыр кылдыр азырды. — Апп!
Түк халак, туттут хоорай-
дыр бо. Кижя келер-даа эвес.
«Чуттут хоорай...» Кижияны
төзөн хоорайын мыч дээр,
чүп коңгуд хоранын чөдү
чөмчүлө кылдып чыгынан,
кырым сылар, кажаа-даа ды-
нааан мен. Багуу, ийн ку-
лаам тавыктыг-даа болза,
дынчалым. «Чуттут хоорай...»
Чолазын сый тываалаан
эвес иргя бе? Үе эскердеген
шыкажытай.

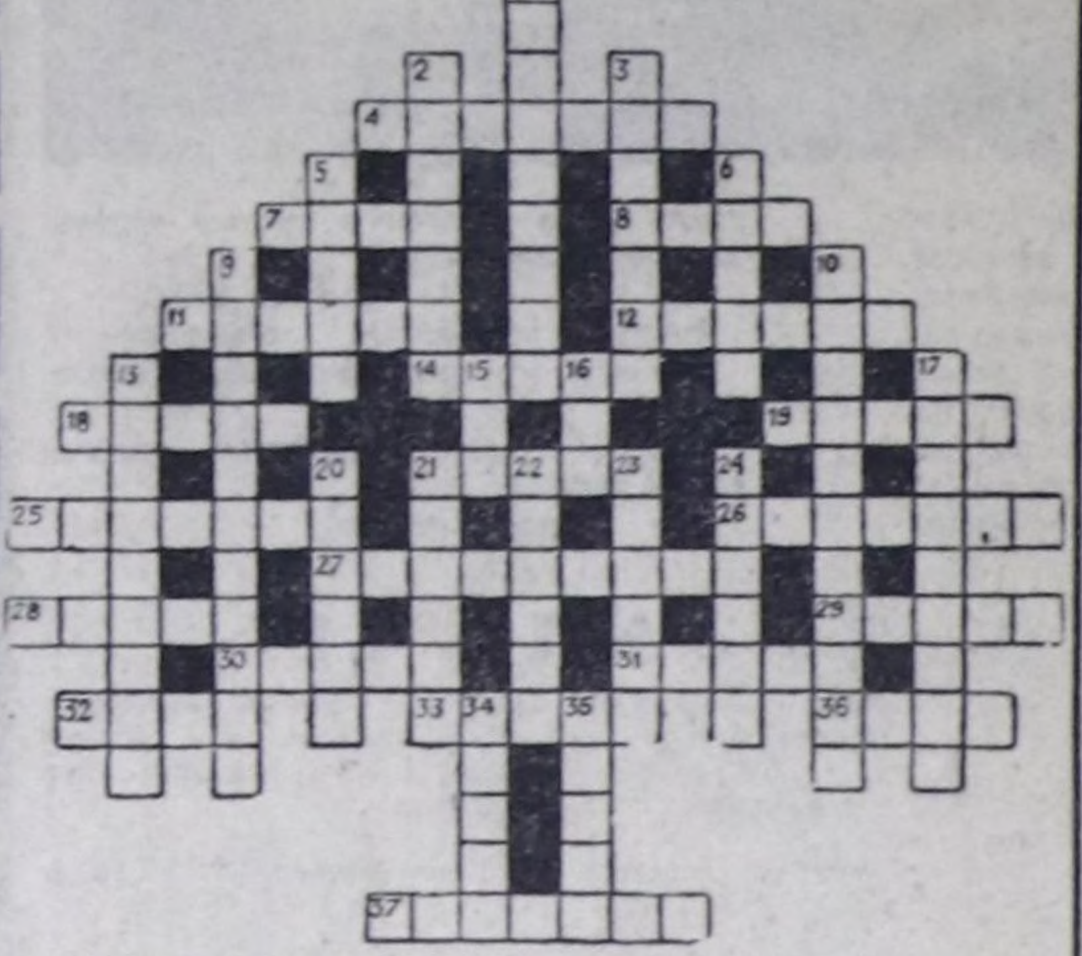
— Тур, ашак, тур! Шак кел-
ди!

Ковайкы көрөмгө, телеви-
зор көрүсүппаан. Оортан
Соок-Ирей менче додун су-
нуп алган тур.

— Чаа чыл-биле!
— Чаа чыл-биле!

Залде чүе, мычча кыраа-
же чүе көрбөдөм дээр. Ыч-
каа-ла-да Соок-Ирейни шү-
гүчүлө кылдып чыгынан,
кырым сылар, кажаа-даа ды-
нааан мен. Багуу, ийн ку-
лаам тавыктыг-даа болза,
дынчалым. «Чуттут хоорай...»
Чолазын сый тываалаан
эвес иргя бе? Үе эскердеген
шыкажытай.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР? 4. Оваа, хорум. 7. Индий хөзөөн-
черия национал хөи. 8. Өг кезээ. 11. Спортчу оюн. 12.
Насеком. 14. Англияда хоорай. 18. Тына фамилия. 19. Сек-
тер-биле амыдыраар амытан. 21. Чаа чыл байырамы. 25.
Албан чөри. 26. Американын барыны чүгүндө штат. 27.
Суттун хоюун хөмчөөр хөресек. 28. Ажыг суксуу. 29. Да-
мырларга тынтыр дөс хан. 30. Насекомдарын өзөрини
күрт чадамы. 31. Ханыга аар көрүзүг материалы. 32. Си-
бирини чөөн чүкө хөл. 33. Антарктидада далай. 36. Егип-
етте хөл. 37. Тарбаган огуу.

УЗУН ДУРГААР: 1. Тында суур. 2. Халдывылыг аары-
лар өөсүдүкчүлөр микробтар. 3. Аас чогаал. 5. Эринал
көүлүчө. 6. Ыш. 9. Соломонов ортулуктарында ортуу.
10. Таралым чыды эскертки. шынарын күзүлдөм бок
үнүш. 13. Кушак. 15. Чырык. 16. Хөзөкөн ат. 17. Ыбак
сөртү. 20. Соок чөсөк. 21. Тына фамилия. 22. Кичээлге
көргүзүг материалы. 23. Италияда хоорай. 24. Айт чүзүп,
34. Эрес-шоола. 35. Львов областа хоорай.

Роман ХОВАЛЫГ. кроссвордту тургускан.

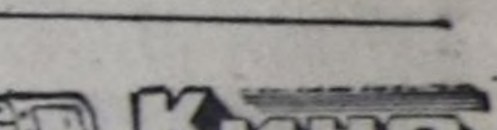

ДЕКАБРЬ 31-ЛЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35 — «Чүдөө болташ чүгө». 9.05 — «Польша телевидения-
нын программазы. 9.30 —
Уруларга филм. «Нини-
м» (ВРР). 10.35 — «Кижя.
Чер. Онтаргай». 11.35 —
«Бүгүдөгө болгаш кижя
бүрүзүгө». Молаңы
делегей фестивалы. 12.35 —
«Пириске шунту мыак». 13.30 —
«Социализм чурттары-
ла». Чаа чылга тураснааткан
ламчылдыга. 13.50 — «Тоол
алдап келген». «Эрес-лудим
Ширак». 15.05 — «Дирек-
амытанын ораныкы». 16.05 —
«Бөгү делегейде. 16.25 —
«Чү? Каа? Каян?». Теле-
викторина. 18.25 — Чугал
АССР-нин Күрүлгөсү ыры бол-
ган таңым ансамблини кө-
чөртү. 19.10 — «Декабрь 32»
мультифильмин баштайт
көргүзү. 19.30 — «Катм
бажы каткан эвес». Останки-
нонун Коңерт студиялыга
шоодуг болгаш баштакан-
нышкыш кезжөө. 21.00 —
«Үе». 21.35 — Эфирде музы-
ка. 22.35 — Телекөрүктүңү
спутниги. 23.15 — Совет мө
концерти. 23.40 — «Мзон
чуртум». Телефилм. 23.50 —
«ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ, ШП-
ТЕР!». Совет чоңга байыр
чедиринишкни. 00.05 — Чаа
чылды байыраладыг кө-
чөртү. 01.15 — «Таным, та-
ным, таным...» 04.45—05.15 —
Даштыкы эстрада арти-
стерини концерти.

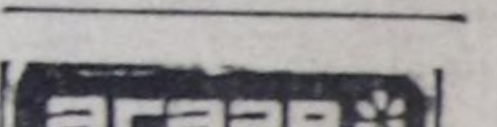
ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги тиниш-
ка. 8.15 — «Бойду-биле иш-
тетиш». 9.10 — СССР-ниң
уластуи артист Д. Дашы-
тин концерти. 9.40 — Өг-бу-
ле академиязы. 10.10 —
«Ундөйинер». 10.40 —
Мультифильм. 11.05 —
Кыска хөмчөөдиг уран-че-
чен филмдер. «Азаттай». «Чаш
үенин сактып көр». 11.45 — Музыка телеба-
ментия. Музыка. Уран чу-
рула. Шулуг чогаалы. 12.55 —
«Уланованың амдыралы-
м». Телефилм. 1-2 серия-
лары. 15.00 — «Орус кыш».
Уран чүл фестивалы. Күр-
генин «Москваның виртуоз-
тары» камерлиг оркестриниң
концерти. 16.05 — «Дешпа-
ге. Информания. Рек-
лама». 16.50 — Кинопо-
лерт. 17.40 — Чыгыс акти-
рун театры. Л. Филатов.
«Эрес ар Федот-адыгы дү-
гайында». Автор номчуу-
ра. 18.40 — «Адалар болган
кырган ачалары». Уран-че-
чен филм. 20.00 — «Там-
чыктыг удунар, чаштар». 20.15 — «Улусчу аялалар». 20.30 — «Автородола бис». 21.00 — «Үе». 21.35 — Кыска хөмчөөдиг уран-чөчөн фильминин программасы. «Келдиртинишкни». «Аалчы». «Корал». 23.05 — «Чыт солуктамы». Док. фильмини баштайт көргүзү. 23.15 — Совет ыры концерти. 23.40 — «Мзон чуртум». Телефилм. 23.50 — «ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ, ШПТЕР!». Совет чоңга байыр чедиринишкни. 00.05—03.10 — Чаа чылды музыкалы дүзөи. Делегейини классика, джаз, эстрада уран чүл тергениктериниң оюн көр-
гүзгөри.

ДЕКАБРЬ 31-ЛЕ «ПАВЫРЛА»

9.20, 11.10, 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.
Бичиң зал: «Ирония судьбы, или «С легким паром» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.
«ИНТЕР»: «Киносборник» 9.30, 12.50, «Держать за воз-
дух» 11.00, 14.30, «Данди по прозвищу «Крокодил» 16.10, 18.10, 20.10 (узаткан) шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Вы чье, ста-
ричье?» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.
«ВОСТОК»: «Тайна жителей Луны» 13.00. Меня зовут Ар-
лексино» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

Республикага шокар бу-
луттар. Чагбас. Барым чүе-
тен хатты дүргөи секундла-
да 3-8 метр. Дүе агарын
температуразы 25—30, чам-
дык чөдөргө 35 градус чөдир
соор. Хуудус 23—25, чамдык
чөдөргө 11—16 градус соор.
Кызыл шокар булуттар,
Чагбас. Барым чүе-тен хат-
ты дүргөи секундла 3—8
метр. Дүе агарын темпе-
ратуразы 23—33, хуудус 23—
25 градус чөдир соор.

Редакторун ораакчымы
К. К. САТ.

367000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

♦ Редактор — 3-43-34;
♦ ораакчылары — 3-33-91;
♦ 3-34-17;
♦ 3-34-26;
♦ премия — 3-34-92;
♦ карыгалдыг ескертөө — 3-34-92;
♦ ораакчылары — 3-45-93;

♦ партияга амыдыраа кылды — 3-36-82; 3-36-25;
♦ совет тургузуп, соопла айттырар кылды — 3-34-98;
♦ 3-36-73;
♦ 3-34-49;
♦ 3-41-23;

♦ агродепутат кылдыз — 3-41-16;
♦ пропаганда кылдыз — 3-34-57;
♦ кулгүрө кылдыз — 3-39-15;
♦ «Воспаление кылдыз — 3-37-11;
♦ 3-39-03;
♦ 3-34-39;

♦ огулга кылдыз — 3-34-93;
♦ корректорлар — 3-34-19;
♦ үндүрүчүлөр — 2-27-41;
♦ 3-43-41;
♦ солуг калбей барганла — 2-32-75;
не долгал.

Чыла 300 катар үер
Хөмчөөл 2 кыралга
амалы
Тыражы 24637 экз.

Тына АССР-ниң Ном үндүрер ер. полиграфия болгаш
ном салгыныг хөтөкөрлөгү алаа-биле күрүнө
компанияны типографиясы. Кызыл. Шеткинн: баш
Кравченко куудучуу бажы № 1.

Чыгыт № 224.
ТГ — 00913.

Индекс 54241